

ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ “RES JUDICATA” В АСПЕКТІ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

LAW ENFORCEMENT OF THE “RES JUDICATA” PRINCIPLE IN THE ASPECT OF COMPLIANCE WITH EUROPEAN STANDARDS WHEN REVIEWING JUDGMENTS UNDER NEWLY DISCOVERED CIRCUMSTANCES

Ахмач Г.М., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого

У статті розглядаються проблемні питання правозастосування принципу “res judicata” в аспекті дотримання судами України європейських стандартів під час здійснення цивільного судочинства щодо перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Досліджуються тенденції оптимізації цивільного процесуального законодавства у цьому контексті, матеріали судової практики на різних стадіях цивільного процесу. Аналізуються особливості процедури перегляду справ за нововиявленими обставинами за законодавством України та з’ясується відповідність національного законодавства міжнародним принципам правової визначеності та принципу “res judicata”. Вивчається дотримання судами зазначених принципів під час вирішення питання щодо перегляду судових рішень, постанов або ухвал, що набрали законної сили, за нововиявленими обставинами. Визначаються критерії визнання судами обставин нововиявленими під час здійснення цивільного судочинства. Підкреслюється, що підставами для перегляду остаточного судового рішення вищими судовими інстанціями повинні бути тільки обставини важливого та вимушеного характеру, а сам перегляд за нововиявленими обставинами не має замінювати апеляційну інстанцію. Аналізується неординарність процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Наявність певних особливостей підстав та порядку перегляду вимагає більш детального вивчення під час вирішення питання стосовно такого виду перегляду. Під час дослідження судової практики були виявлені певні помилки, допущені судами першої та другої інстанцій. Такі помилки стосувалися визначення обставин нововиявленими та вирішення питання про перегляд справи за такими обставинами. Вивчається проблема забезпечення Верховним Судом єдності судової практики з цього питання. У статті розглядаються дослідження вчених та практиків стосовно критеріїв доступності правосуддя, справедливого судочинства в аспекті застосування принципів правової визначеності та принципу “res judicata” відповідно до європейських стандартів, а також відносно класифікації елементів принципу правової визначеності як складного та багатоаспектного поняття на підставі аналізу практики ЄСПЛ з питань здійснення цивільного судочинства. Автор досліджує останні зміни у цивільному процесуальному законодавстві під час проведення в Україні судової реформи. У статті проведений аналітичний огляд теоретичних та практичних проблемних питань підвищення ефективності перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, забезпечення права на судовий захист, дотримання завдань та основних засад цивільного судочинства.

Ключові слова: принцип “res judicata”, Верховний Суд, судова практика, нововиявлені обставини, Європейський суд з прав людини, цивільне судочинство.

The article considers the problematic issues of law enforcement res judicata in the aspect of observance by European courts of European standards in civil proceedings on review of court decisions based on newly discovered circumstances, as well as research of optimization of civil procedural legislation in this context, case law materials at different stages of civil proceedings. The peculiarities of the procedure of review of newly discovered circumstances under the legislation of Ukraine are analyzed and the compliance of national legislation with international principles of legal certainty and res judicata, observance of these principles by courts in deciding on review of court decisions, rulings, according to newly discovered circumstances, criteria for recognition by courts of circumstances newly discovered during civil proceedings. It is emphasized that the grounds for reviewing the final court decision by higher courts should be only important and compelling circumstances, and the review of the newly discovered circumstances should not replace the appellate court. The unusualness of the procedure of review of court decisions on the basis of newly discovered circumstances is analyzed - the presence of certain features regarding the grounds and procedure of review, which requires a more detailed approach when deciding on this type of review. The study of judicial practice revealed certain shortcomings that were made by the courts of first and second instance in determining the circumstances of the newly discovered and resolving the issue of reviewing the case in such circumstances. Attention is drawn to the problem of ensuring the unity of judicial practice on this issue by the Supreme Court. The article examines the studies of scholars and practitioners on the criteria of access to justice, fair trial in terms of application of the principles of legal certainty and res judicata in accordance with European standards, as well as on the classification of elements of the principle of legal certainty as a complex and multifaceted concept implementation of civil proceedings. The author examines the latest changes in civil procedural legislation during judicial reform in Ukraine, conducted an analytical review of theoretical and practical issues of improving the efficiency of review of court decisions in newly discovered circumstances, ensuring the right to judicial protection, compliance with the tasks and basic principles of civil proceedings.

Key words: enforcement res judicata, Supreme Court, judicial practice, newly discovered circumstances, European Court of Human Rights, civil proceeding.

Постановка проблеми. Правозастосування принципу “res judicata” під час перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами слід розглядати в аспекті дотримання європейських стандартів. Неординарність процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами передбачає наявність певних особливостей стосовно підстав та порядку перегляду, вимагає більш детального підходу під час вирішення питання щодо такого виду перегляду судових рішень, постанов або ухвал суду, якими закінчується розгляд справи, що набрали законної сили. На підставі практики ЄСПЛ суд має дотримуватися таких міжнародних принципів, як правова визначеність та принцип “res judicata”, забезпечувати їх правозастосування відповідно до міжнародних стандартів.

Стан опрацювання. Проблемні питання ефективності перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у цивільному судочинстві в аспекті правозастосування принципу “res judicata” привертають увагу як науковців, так і таких практиків: К.В. Гусарова, В.В. Комарова, Д.Д. Луспеніка, О.І. Попова, Н.Ю. Сакари, О.С. Ткачука та ін. Удосконалення процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами та аналіз матеріалів судової практики щодо відповідності судового правозастосування міжнародним стандартам викликають певні дискусії, потребують додаткових досліджень.

Мета статті – дослідження правозастосування принципу “res judicata” під час перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, з’ясування відповідності

чинного цивільного процесуального законодавства європейським стандартам, здійснення аналітичного огляду матеріалів судової практики щодо дотримання принципів правової визначеності та принципу “res judicata” під час здійснення цивільного судочинства в Україні.

Викладення основного матеріалу. Європейський суд з прав людини вважає принцип правової визначеності одним із важливіших аспектів верховенства права, що передбачає остаточність судового рішення (дотримання принципу “res judicata”). Дотримання європейських стандартів правосуддя під час перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами безпосередньо пов’язане з правозастосуванням принципу “res judicata”.

Яскравим відзеркаленням дотримання державою європейських стандартів під час здійснення правосуддя, ефективності законодавства, його відповідності загально-визнаним нормам та принципам міжнародного права вважається премія «Кришталеві терези правосуддя», заснована Європейською комісією з ефективності правосуддя з метою привернути увагу громадськості до інноваційних механізмів, які сприяють підвищенню ефективності і якості правосуддя. У конкурсі беруть участь суди, професійні об’єднання юристів, інші органи системи правосуддя країн – членів РЄ і спостерігачів при Раді Європи.

Уперше конкурс «Кришталеві терези правосуддя» був проведений у 2005 р. Радою Європи. Нагороджуються інноваційні ефективні проекти у сфері організації роботи судів, здійснення цивільного правосуддя в Європі. Журі, що складається з практичних працівників правової сфери країн Європи, присуджує премію, яка вручається у рамках святкування Європейського дня правосуддя.

Заявка на участь у конкурсі повинна відповідати таким критеріям: механізм, що сприяє підвищенню ефективності та якості правосуддя, має бути впроваджений нещодавно; метою впровадження механізму є підвищення ефективності та якості функціонування системи правосуддя для громадян; механізм підходить для використання у правових системах інших держав; ефективність такого механізму має бути вимірюваною.

Премія Ради Європи «Кришталеві терези правосуддя», яку присуджують за інноваційну судову практику в європейських судових установах, була вручена Верховному Суду Словенії 25 жовтня 2019 року в Осло (Норвегія) у контексті Європейського дня правосуддя.

«Підвищення якості правосуддя» є глобальним проектом удосконалення правосуддя у Словенії з використанням широкого спектру інноваційних інструментів та методів за участю судового персоналу, суддів та персоналу судів. Проект має такі цілі:

- підвищення якості судочинства;
- підвищення компетентності працівників судових органів;
- підвищення рівня задоволеності працівників судових органів та суддів умовами праці в рамках судової системи;
- покращення взаємодії між суддями з метою покращення взаємодії з користувачами судів, а також сприяння самостійності судових органів;
- підвищення довіри до судів.

Премія Ради Європи «Кришталеві терези правосуддя» – 2021, присуджувана за новаторську судову практику в судових установах Європи, була вручена Міністерству юстиції Франції 1 жовтня 2021 року в Любляні (Словенія) за проект «Спрощена процедура подання скарг до лікувальних установ, передбачена для потерпілих від домашнього насильства».

Правова позиція ЄСПЛ щодо дотримання принципу “res judicata” під час перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами відповідає положенням цивільного процесуального законодавства України. Такий перегляд здійснюється за умови перегляду судових рішень,

якими закінчився розгляд справи, що набрали законної сили, з метою виправлення помилок під час здійснення судочинства. Перегляд за нововиявленими обставинами не повинен замінювати апеляційний перегляд. Підставами такого перегляду мають бути тільки обставини, зазначені у статті 423 ЦПК України, що мають важливий та вимушений характер: обставини, які не були встановлені судом, повинні бути істотними для справи за умови, що на час розгляду справи вони не були і не могли бути відомі особі, яка звернулася із заявою; наявність факту завідомо неправдивих показань свідка, надання експертом завідомо неправдивого висновку, а також наявність завідомо неправильного перекладу, фальшивих письмових, речових чи електронних доказів, які призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; якщо було скасоване судове рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду. Законодавець також надає роз’яснення стосовно доказів як підстави перегляду за нововиявленими обставинами. Не може розглядатися як підстава такого перегляду переоцінка доказів, які були оцінені судом під час розгляду справи, а також оцінка доказів, не оцінених судом, відносно обставин, які були встановлені судом.

З огляду на належність нововиявлених обставин до предмета доказування варто підкреслити вплив таких обставин на висновок суду у рішенні про права та обов’язки сторін.

Нововиявлені обставини мають бути підтверджені доказами – будь-якими даними, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутності обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для справи.

Судове рішення може скасовуватись за нововиявленими обставинами лише за умови можливості впливу нововиявлених обставин на юридичну оцінку обставин у судовому рішенні, яке переглядається.

К.В. Гусаров розглядає доступність правосуддя на стадіях перегляду судових рішень з урахуванням дотримання положення остаточності судового рішення (дотримання принципу “res judicata”) [1, с. 63].

Н.Ю. Сакара виділила такі критерії моделі справедливого судочинства в аспекті доступності правосуддя:

- реальність доступу до судової інстанції;
- необхідність відповідності правосуддя за своєю сутністю вимогам справедливості;
- забезпечення ефективного поновлення в правах;
- судочинство, побудоване на засадах послабленої змагальності;
- застосування гармонійного поєднання публічних та приватних засад під час здійснення правосуддя [2, с. 52–53].

О.С. Ткачук розглядає правову визначеність як складне та багатоаспектне поняття. Аналізуючи практику ЄСПЛ з питань здійснення цивільного судочинства, вчений виокремлює принцип “res judicata” як елемент правової визначеності. У цьому контексті розглядаються такі елементи правової визначеності: доступність та передбачуваність законодавства, необхідність виконання судових рішень, правомірні очікування як концепція забезпеченості єдності судової практики [3, с. 319].

Дослідження матеріалів судової практики виявляє деякі проблеми правозастосування цивільного процесуального законодавства щодо перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами з питань тлумачення таких підстав перегляду, як: відмова суду у прийнятті доказів; неподання стороною доказу, про який їй було відомо та який підтверджує відповідні обставини (постанова Верховного Суду від 21 лютого 2018 року у справі № 454/3003/14-ц) [4]; посилення на постанову суду, що була винесена в іншій справі за інших фактичних обставин та з іншим складом сторін, як на нововиявлену обста-

вину (постанова від 10.01.2019 р. Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 1321/2658/2012) [5].

Розглянемо постанову Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року (справа № 726/938/18). Судом апеляційної інстанції було скасовано рішення суду першої інстанції та відмовлено у задоволенні позову про відшкодування шкоди, завданої внаслідок ДТП. Обов'язок щодо відшкодування шкоди в межах суми страхового внеску покладений на страховика. Мотивація суду – страховка цивільно-правової відповідальності відповідачки (керувала автомобілем із реєстраційним номером Республіки Болгарія) була підтверджена страховим сертифікатом «Зелена карта» болгарської компанії. На підставі повідомлення МТСБУ та інформації болгарської страхової компанії позивачці стало відомо, що страховий сертифікат «Зелена карта» підроблений, тому вона звернулася до апеляційного суду з заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Крім того, позивачка зазначила, що під час розгляду справи в апеляційному суді зазначені обставини їй не були відомі. Однак суд апеляційної інстанції відмовив у задоволенні цієї заяви, виходячи із того, що такі обставини відповідно до ст. 423 ЦПК є новими доказами, а не нововиявленими обставинами. Також суд посилався на необхідність пред'явлення заявницею вироку суду щодо фальсифікації сертифіката.

Верховний Суд звернув увагу на помилкове тлумачення апеляційним судом нововиявлених обставин. Зокрема, суд апеляційної інстанції не врахував, що нововиявлена обставина (недійсність страхового сертифіката «Зелена карта») існувала на час розгляду справи, однак не була і не могла бути відомою заявниці під час розгляду справи. Заявниця просила переглянути судові рішення, а не самі документи, якими була встановлена обставина недійсності такого страхового сертифіката [6].

Висновки. На національному рівні актуальним є подальше вдосконалення цивільного процесуального законодавства з питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, забезпечення Верховним Судом функції єдності судової практики, прагнення щодо відповідності європейським стандартам. Аналіз судової практики виявляє певні недоліки, які допускаються судами першої та другої інстанцій під час визначення обставин нововиявленими та вирішення питання про перегляд справи за такими обставинами. Однак Верховний Суд приділяє особливу увагу забезпеченню єдності судової практики з цього виду перегляду, що сприяє підвищенню ефективності процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. У цьому контексті очевидно є необхідність дотримання принципів правової визначеності та принципу “res judicata” під час здійснення цивільного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 ; Нац. ун-т. Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2011. 431 с.
2. Сакара Н.Ю. Проблеми доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.
3. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків : Право, 2016. 600 с.
4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21 лют. 2018 р. у справі № 454/3003/14ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72378039>.
5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10 січ. 2019 р. у справі № 1321/2658/201. URL: <https://zakononline.com.ua/coartdecisions/show/79161722>.
6. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21 жовт. 2020 р. у справі № 726/938/18. URL: <https://viridictum.ligazakon.net/document/92811494>.